

Az elfeledett főváros

Rabb Péter – Kovács Máté Gergő

BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, Budapest

A törökországi İzmit városa nem örvend különösebb ismertségnek, ugyanis nem túl nagy (a milliós lélekszámú nagyvárosok hazájában, Törökországban a 300.000 fős település valóban kisvárosnak minősül) ipari város, ahol bár jelentős egyetem működik, de a kozmopolita Isztambulhoz képest konzervatív várost egyáltalán nem látogatják külföldi turisták. Törökök is legfeljebb azért, mert itt pörög az ország legnagyobb óriáskereke. A várost sújtó heves földrengések mély nyomot hagytak İzmiten, így száz évesnél idősebb épületet alig találni. Ám a lehangoló látszat ellenére az egykor virágzó város először Bithynia, majd Diocletianus idejében a Római Birodalom fővárosa volt Nikomédia néven. Ám részben a későbbi korok építkezései, valamint az említett katasztrófák következtében tárgyi emlék alig, épített pedig szinte egyáltalán nem maradt. Az utóbbi évek kutatásai, és főként az İzmiti Kocaeli Egyetem Régészeti Tanszékének munkája nyomán az elfeledett főváros szép lassan ismét köztudatba, a ma lakóházakkal sűrűn borított egykori királyi és császári épületek pedig felszínre kerülhetnek.

Kulcsszavak: Nikomédia, Bithynia, Diocletianus, Oszmán Birodalom, Törökország, İzmit, Kocaeli

1. Nikomédia, Bithynia fővárosa

Az egykori Nikomédia, mai nevén İzmit, Kocaeli tartomány (1. kép) iparosodott székvárosa számos történelmi és természeti csapás következtében igencsak híján van feltárt és látogatható kulturális örökségnek. Azonban tény, hogy a történelem során mindvégig stratégiai fontosságú település volt, mely az Európa és Ázsia közti legrövidebb szárazföldi útvonalon elfoglalt helyének köszönhető. Ez jelenti a Balkánról érkező és Keletre tartó szárazföldi útvonalakat, de jelenti a tengeri tranzitállomás szerepét is, ugyanis a Márvány-tengerre, ezáltal az egész Mediterráneumra nyitott, azonban öböl végpontként védett tengeri kikötővel rendelkezik. Ezen kívül közel fekszik a Fekete-tengerhez, és a Boszporuszhoz, ezáltal Bizánc / Konstantinápoly / Isztambul városához is, melynek fontossága egyértelmű. Így nem csoda, hogy a legkorábbi térképeken (2. kép) is jelölt település a térséget uraló szinte valamennyi hatalom (Bithynia, hellének, rómaiak, Bizánc, szeldzsukok, oszmánok és törökök) terjeszkedésében kulcsszerepet játszott.

1. kép. Kocaeli tartomány és İzmit városa. Forrás: szerző.

2. kép. Tabula Peutingeriana. Forrás: Bécsi Nemzeti Könyvtár (1)

A természeti forrásokban gazdag területen 1950 és 1980 közt M. Özdoğan vezetésével a fekete tenger-parti Kefken-Sarısu körzetben paleolitikus telepeket tártak föl, mely bizonyítja, hogy a terület már a történelem korai szakaszában is lakott volt. Egyes kutatók úgy vélik, hogy a közép-anatóliai Hettita Birodalom ebben az irányban is terjeszkedett (Kaska törzs), azonban az első bizonyított és írott forrásokkal rendelkező népcsoport azok a trák törzsek voltak, akik a Balkánon történő kora-vaskori népvándorlások következtében Anatóliába jöttek, és a frigeekkel és bithyniaiakkal virágzó településeket hoztak létre (2). Bithynia a pontusi Sztrabón leírásai alapján egy dimbes-

(1) Útvonalleírás a Római Birodalom nyilvános úthálózatáról. Az eredeti térkép a negyedik vagy korai ötödik századra nyúlik vissza, egyetlen másolata Konrad Peutinger, egy 15-16. századi német humanista és könyvgyűjtő nevét viseli.

(2) Homérosz az Iliászban és Hérodotosz is ír róluk.

dombos, gazdag erdőséggel borított Fekete-tenger parti terület, melynek partjait északon a Pontusi tenger mossa egész a byzantioni és khalkedoni torkolatig (ez a torkolat ma a Boszporusz, illetve Khalkedonról kapta nevét Isztambul Kadıköy nevű városrésze). Kelet felől Paphlagonia és a maryaandinok, nyugaton Propontys, délen pedig Mysia és Phrygia Epiktétos (hellészpontoszi Phrygia) határolja. (3) A terület első virágkorát a hellén betelepülés időszakában élte, Memnon leírásai alapján a 18. olimpiai játékok idejében, Kr.e. 712-ben a megarai hellének hozzák létre Astacus nevezetű kolóniájukat (4). A legenda szerint Astacus Poszeidon isten és egy nimfa nászából született hős volt. A perzsa majd makedón uralom után, Nagy Sándor halálakor a helyi anatóliai dinasztiák felemelkedése volt jellemző, Bithynia esetében első uralkodójuk, Ziptotes függetlenítette országát, majd fia, Bithynia második uralkodója I. Nikomedész alapította fővárost kr. e. 280-279-ben, ezzel megalapozva Nikomédia mintegy hat évszázados virágzását (5). Nikomédiát számos jelentős terület határolja: nyugati szomszédja Gebze, ókori nevén Libyssia, ahol a karthágói Hannibal a római fogság helyett az öngyilkosságot választotta, sírja ma is itt található. Derince fa és friss víz lelőhely volt mind az antik, mind pedig az oszmán időkben. Északi szomszédja, Kandira fontos kikötő volt mind a Rómaiak, mind pedig később a Genovaiak számára (6). A legfontosabb azonban, hogy itt vezetett a római eredetű Selyemút, mely amellett, hogy a had mozgását szolgálta, annak utánpótlását is ellátta, mely az út mentén fekvő települések virágzását is elősegítette (7). Ugyanis a királyság Kr.e. 74-ben, utolsó királya, IV. Nikomedész halálakor a Római Birodalom provinciája lett Bithynia-Pontus néven (8).

2. Nikomédia, Diocletianus székvárosa

A város a korai császári időkben is jelentős kiváltságokkal rendelkezett, például Kr. e. 29-ben Augustus császár Nikomédiában és Pergamonban templomot emeltetett az ő és Róma dicsőségére ezáltal kiemelve a várost a többi Anatóliai település közül (9). Legnagyobb figyelmet azonban kétségtelenül akkor kapja, mikor Kr. u. 284. november 20-án császárrá lett Diocles, majd 285-ös nikomédiai koronázásakor a Diocletianus nevet választott új uralkodó, a tetrarchia (10) idejében székvárosává, ezáltal a Keleti Római Birodalom fővárosává emelte (11). Ekkor kezdődött az az időszak, melyet Lactantius, Nikomédiába hívott tanító „Róma és Nikomédia szépségversenyének” hívott (12). Ugyanis a császár a korábbi fővárossal vetekedő szépségűvé és nagyságúvá akarta tenni Nikomédiát: palotát emeltetett (13) saját, felesége, illetve lánya számára, a központban hippodrom volt, az antoniusi fürdőt felújítva nyilvánossá tette, fegyverkovács műhelyt, Kr.u. 294-ben pénzverdét alapított, a város köré pedig erősített falat húzatott. Ekkoriban a város szellemi központtá is válik, tudósok és matematikusok laktak és dolgoztak itt (14). A kereszténység számára is emlékeztető a település több szempontból: Kr.u. 303. február 23-án a római katonák felgyújtottak egy keresztény templomot, ezután a császári palota rejtélyes módon leégett. Ekkor természetesen mindenki a keresztényeket

(3) Sztrabón: Geógraphika, XII.4. in Dr. Földy József (ford.) *Strabón: Geógraphika*. Gondolat, Budapest, 1977. 591-594.

(4) Çalik Ross, Ayşe: *Antik İzmit Nikomedia*. Delta Yayınları, İstanbul 2007., 54-56.

(5) Çalik Ross, 25., 61.

(6) Çalik Ross, 9.

(7) Elton, Hugh: *Frontiers of the Roman Empire*. Indiana University Press, Indianapolis 1996. 5. fejezet

(8) Çalik Ross, 30.

(9) Çalik Ross, 95.

(10) Kr. u. 293-től a birodalmat két fő- és két alcászár irányította, Nikomédia mellett további három császári székváros: Trier, Milánó és Sirmium (Strong, Donald Emrys (szerk.): *Roman Art. (The Pelican History of Art.)* Penguin Books, Harmondsworth, Middlesex (1976) 1980. 264., 296.)

(11) Itt játszódik Móra Ferenc: Aranykoporsó című könyvének egy része (Nikomédia, vagy a végzet könyve (XXXVIII–XXXIX.) „Azon kezdte, hogy székhelyét provinciális városban rendezte be, Európa és Ázsia határán, abban a Nikomédiában, amelynek falai közt fejezte be életét a bujdosó Hannibal.” - írja Móra.

(12) Çalik Ross, 95.

(13) Strong, 265.

(14) Çalik Ross, 75-79.

okolta, ezért megtorlásul az uralkodó felgyújtatta a keresztény bazilikát, benne több száz mártírt élve elégetve, és több ezer foglyot bebörtönöztetett.

Diocletianus Kr.u. 313-as halálakor a keresztény foglyokat szabadon engedték, majd Nagy Konstantin újjáépíttette a templomot. Itt született Eusebius, aki Nagy Konstantin halálakor megkeresztelte az uralkodót, de számos szentnek adott életet a város: Szent Pantaleon, Szent Adorján és Szent Borbála élt itt. Konstantin azonban Kr.u. 330. május 11-én új fővárost jelölt ki (15), a szomszédos Konstantinápolyt, így Nikomédia feledésbe merülése szép lassan elkezdődött, ráadásul a település többször is földrengés áldozata lett (Kr. u. 358 – ekkor az itt töltött gyermekkorára jó szívvel emlékező Justinianus újjáépíttette a várost, templomot, vízvezetékét, fürdőt emeltetett, azonban 362-ben és 533-ban is a földdel lett egyenlő Nikomédia). (16)

A Bizánci időszakról kevés adatunk van. Püspöki székhely, úthálózata, erősítése kiváló, de a régi fénye megkopott. Azonban a terület továbbra is bővelkedett természeti kincsekben: márványban és gabonában gazdag, erdőséggel borított, így fakitermelésre alkalmas, melyet ráadásul könnyű elszállítani a tengeri kikötőnek köszönhetően (17). A fának és kikötőnek köszönhető a gyors kereskedelmi és katonai fejlődés, mely kiváló mezőgazdasági (gyümölcs és gabonatermesztés) adottságokkal is társul. A környékbeli dombokban eredő forrásokból pedig már a korai időkben (Kr.u. 111-113) vezetéken érkezett a víz (mai neve Paşasu, vagyis Pasavíz). (18) Nem csoda, hogy a városra a X. században oroszok, majd a XI. században a szeldzsukok és oszmánlik is szemet vetettek.

3. Nikomédia az Oszmán Birodalomban – İzmit

A dinasztia névadó alapítója, Oszmán idejében a későbbi hatalmas kiterjedésű világbirodalom csupán egy kis bégség volt a korábbi hatalmas Anatóliai Szeldzsuk Birodalom és Bizánc közt, a Sakarya folyó mentén fekvő Söğüt településnél. Ekkoriban még az uralkodói megszólítás sem szultán volt, csupán bég (törökül:bey, arabul emir), az első, magát szultánnak nevező uralkodó Oszmán unokája, I. Hüdavendigár (Világteremtő) Murad lesz, aki melléknevét a birodalom államszervezetének kialakításáért kapja. Bár Oszmán idejében a kedvező földrajzi helyzet, és a szomszédos, hasonló méretű bégségek valamint a gyenge Bizánci Birodalom alkotta politikai vákuumnak, politikai házasságoknak és egyszemélyi irányítás alatti ideológiamentes rabló-hadjáratoknak, portyáknak (akın) (19) köszönhetően a kis bégség viszonylag gyorsan terjeszkedett (20).

A későbbi befolyásos birodalmat megalapozó nagyobb foglalásokat már utódja, az 1324-ben hatalomra kerülő Orhan Bég (1324-62) idejében végeztek az oszmánok. Az első fontosabb hódítás Bursa (1326) adóztatása és bevétele, majd székvárossá emelése. Ezután, 1329 körül az oszmán csapatok Konstantinápoly felé vették az irányt. Először a gazdag antik és ókeresztény történelemmel rendelkező Nicea, vagyis Iznik városát adóztatták és foglalták el (1330-31, majd Bithynia fővárosát, Nikomédiát zárták körül. Miután III. Andronikos bizánci császár sikertelenül akadályozta meg a blokádot, a város végül 1337-ben kiéheztetés következtében oszmán kézre került, neve İzmit lett (21).

A foglalás sorsdöntő jelentőségű volt, nem csupán a gazdag tartomány nyújtotta utánpótlás végett, de ugródeszka volt ahhoz, hogy Çimpe 1352-es elfoglalása után az oszmánok elsőként lépjenek európai földre – ezzel megkezdve a hosszú és dicsőséges hódítások sorát. Az Oszmán Birodalom idejében a terület mezőgazdasága és kézműipara

(15) Strong, 296.

(16) Çalık Ross, 81.

(17) Çalık Ross, 17-18.

(18) Çalık Ross, 19.

(19) Fodor Pál: Ahmedi elbeszélése mint a korai oszmán történelem forrása. In: *Világtörténet*, 1983/2. 13.

(20) Fodor Pál: Az Oszmán Birodalom születése. In: Fodor Pál – Pálffy Géza – Tóth István György (szerk.): *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*. Magyar Tudományos Akadémia, Támogatott Kutatóhelyek Irodája, Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kutatócsoport, Budapest 2002. 168-173.

(21) Lindner, Rudi Paul: Anatolia, 1300-1451. In: Kate Fleet (szerk.): *The Cambridge History of Turkey. Vol. 1: Byzantium to Turkey (1071-1453)*. Cambridge University Press, Cambridge 2009. 102-137., 121-122.

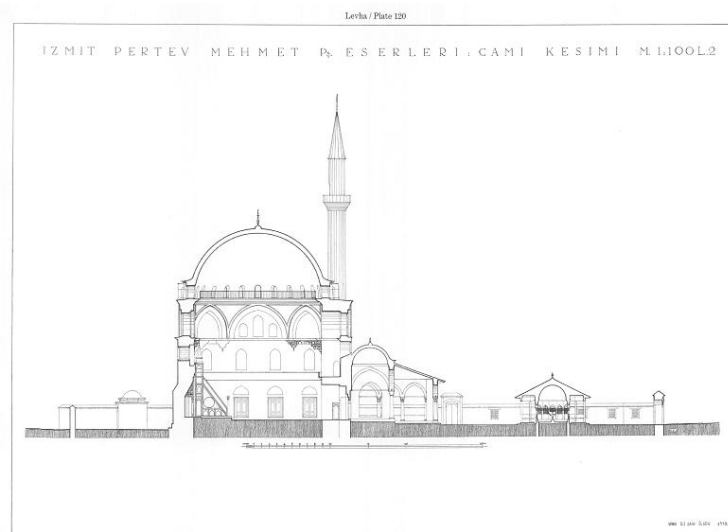
továbbra is jelentős, meg kell említeni a Gebze területén fekvő tímárbirtokokat, vagy Hereke szőnyegiparát.

4. İzmit a kora-köztársaság időszakában és napjainkban

A birodalom összeomlásának idején és az 1923-ben születő köztársaság korában az elsőként kialakított tartomány (törökül il), Koceli székhelye. Kocaeli tartomány Isztambul keleti szomszédja, északon a Fekete-tenger, délen pedig a Márvány-tengerből nyíló hosszú İzmit öböl mossa partjait. İzmit neve nemcsak azért adhat okot számos félreértésnek, mert a korábban említett Iznik és İzmirrel könnyen összetéveszthető, hanem azért is, mert a székhely neve, vagyis İzmit helyett gyakran használják a tartomány, vagyis Kocaeli nevét, de korábban a város viselte az İznikumid, İznikmid és Izmid neveket is. (3. kép) Magyar vonatkozása is van İzmitnek, mely Székesfehérvár testvérvárosa, ugyanis itt élt élete végén 1701-1705 közt száműzetésben Thököly Imre. Halálának 300. évfordulóján utcát neveztek el róla, majd 2008-ban megnyílt a Thököly Emlékház, mely érdekes módon a török köztudatnak is szerves része. Jelentős ipari központ: elsősorban olajfinomítója, vegyipara, papírgyára híres, de a környékbeli körzetek (Gebze, Gölcük, Karamürsel, Derince, Kandira) közigazgatási és kereskedelmi központja.

3. kép. İzmit látképe a századfordulón. Forrás: Kocaeli Kent Konseyi

4. kép. Mimar Sinan - Pertev Pasa Camii. Forrás: www.mimarsinan.eserleri.com

Természetesen építészettörténeti szempontból számos jelentős emlék ma is felkereshető, ám két kivétellel ezek többsége a késő-oszmán és a kora-köztársaság, vagyis az első világháború és az azt követő két évtizedben épült. A két kivétel a neves oszmánli építész, Szinán mesternek tulajdonított apró, egykúpolás dzsámi, az egyik a Pertev Paşa Câmii (4. kép), a másik pedig a Mehmed Bey Câmii, mely a város központját a tengerparttól elválasztó Isztambul-Ankara autótút szomszédságában, az autótút fölött terpeszkedő impozáns, ám sokak által vitatott gyaloghidak lábánál fekszik, kertje azonban számos teaházával a helyiek népszerű találkozóhelye.

5. kép. İzmit Saat Kulesi. forrás: Portal Kocaeli

A város isztambuli Haydarpaşa vasútállomásból nagyjából 3 óra alatt megközelíthető. İzmit volt az egyik első anatóliai vasútvonal fontos állomása, ugyanis az Oszmán Birodalom egyik utolsó uralkodója, II. Abdülhamid szultán 1890-ben elrendelt és 1992-ben bővített nagyszabású infrastrukturális fejlesztéseinek részeként itt futott a Haydarpaşa-İzmit-Eskişehir-Ankara 578 kilométeres vonala, mely a nagyobb távlatú Berlin-Bagdad vasútvonal részeként épült a világháborút megelőzően (22). A szultáni építkezések másik példája ugyancsak II. Abdülhamid tiszteletére 1901-ben emelt oszmánli óratorony, mely a neves Vedat Tek alkotása, és része a főként balkáni és nyugat-anatóliai nagyvárosokban, a szultán trónra lépésének 25. évfordulójára emelt óratornyoknak (Saat Kulesi – 5. kép). A torony ma egy 2011-ben felújított szép közparkban áll.

A legnevesebb ma is álló műemlék a városközpontban lévő Halkevi, vagyis Népház, mely 1938-43 közt épült. (6. kép). Az Oszmán-birodalom összeomlása után, a születő Török Köztársaságban, egy 1932-ben kelt törvény eredményeként minden nagyobb város épített egy saját halkevit, mely számos korábban nem létezett funkciót foglal magában. A halkevi színház, közösségi hely, oktatási intézmény – egy helyen, zárt térben, vagyis a fórum átkerülése egy épületbe a korábbi dzsámiból, medreséből, terekből vagy utcából. A korábbi időszakban szinte teljesen analfabéta népesség itt tanulta meg írni-olvasni a megreformált török nyelvet és a bevezetett latin alapú írást. A fiatalok számára közösségi programok színhelye, színi előadások, politikai gyűlések helyszíne is volt a halkevi, de tájékozási pont is, „Találkozunk a Halkevinél” ma már általános mondat. Az izmiti népház építészé Seyfi Arkan, a kora-köztársaság kori második nemzeti építészeti mozgalom alkotója (23). Arkan a klasszikus oszmánli romantikával alkotó Vedat Tek tanítványa volt, ám hosszas berlini tanulmányaiból visszatérve az ott szerzett modern technológiai tudást és tervezési elveket a 'nemzetinek' mondott oszmánli stílusjegyekkel ötvözte. A köztársaságot alapító és apaként elnöklő Mustafa Kemal

(22) Yılmaz, Ömer Faruk: *Boğaziçi'ne Tüp Geçit: Sultan İnci Abdülhamid Han'ın Tüp Geçit (Tünel-i-Bahri) Projeleri*. Çamlica, İstanbul 2010. 6.

(23) Sözen, Metin: *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı*. T.İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, Ankara 1984.

Atatürk kedvenc építészeként tartották számon (24). Az İzmiti népháznak célja, az atatürki reformok megismertetése és végrehajtása a néppel, vagyis írás-olvasás órák, idegen nyelv és művészeti tanfolyamok, színházi előadások során a nép felvilágosítása és a köztársasági eszme terjesztése volt (25). Építése az alapító törvény 11. évfordulóján, 1943-ban végződött, és a kormányon kívül bankok, és iparosok is támogatták (26). Az elkészült épület alapvetően modern volt – a funkciót kiszolgáló, szigorú, egyszerű tömegek áthatásából létrejövő épület – a tudás gyára. Vasbeton falak, hatalmas ablakok. Mégis rendelkezik olyan stílusjegyekkel, mely a nép által népszerűvé és befogadhatóvá, felismerhetővé tette: hangsúlyos kémény, kapu, udvart körülölelő kubus. Túlhangsúlyozott kéménye jelzi a népház helyét, akár a történeti városközpontot és fórumot jelölő mecsetek és dzsámik minaretjei, nagyvonalú kapuzata pedig egyszerre fejezi ki diadalívként a dicsőséges köztársasági eszméket, és hívogat tovább az épület által körülölelt belső kertbe. A népház célja az oktatás, a köztársaság szellemében való nevelés és a közösségépítés, így a korábbi iszlám iskolákhoz, vagyis medreszékhez hasonlóan belső udvart keretez az épület, melynek tömegformálása a tengerparti pavilonok, vagyis a klasszikus köskök hangulatát adja. Azonban arányai, léptéke, elhelyezése mind-mind emberi. Nem akar lenyűgözni, csupán otthont ad a közösségnek.

6. kép. Seyfi Arkan: İzmit Halkevi. Fotó: Kovács Máté Gergő, 2010

5. Az antik emlékek kutatása

Bithynia feledésbe merült emlékeinek első kutatása az 1900-as években kezdődött. Ezt elősegítették a modern ipar ugrásszerű fejlődése nyomán sűrűsödő építkezések. Az új utak, és gyárak földmunkái során számos építészeti töredék, érmék, oszlopok, valamint fürdőépület és nekropolisz került felszínre, azonban helyi történeti múzeum nem lévén az emlékek kivétel nélkül az Isztambuli Régészeti Múzeumba lettek elszállítva. Itt pedig a viszonylag hiányos adatfelvétel és a különböző ellenőrizetlen helyekről származó emléktárgyak felbukkanása következtében akadémikusok pontatlan publikációkban rekonstruálták Bithynia történelmét, melyek többnyire a legtöbbször idézett művekké váltak (27).

Áttörést a SEKA papírgyár 1934-es építése jelentette, ekkor a szisztematikus kutatásnak köszönhetően az Isztambuli régészeti Múzeum munkatársai német

(24) Batur, Afife: To be Modern: Search for a Republican Architecture. In: Hollod, Renata – Evin, Ahmet (szerk.): *Modern Turkish Architecture*. University of Pennsylvania Press, Pennsylvania 1984. 88-89.

(25) Bozdoğan, Sibel: *Modernizm ve Ulusun İnşası*. Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Mimari Kültür. Metis, İstanbul (2002) 2012. 242.

(26) Şenyurt, Oya: 1923-1960 İzmit Cumhuriyet'in Tanıkları Binalar ve Kentten Haberler. TMMOB Mimarlar Odası Kocaeli Şubesi 2010. 38-47.

(27) Çalık Ross, 50-51.

kollégákkal kiegészülve az előkerült oszlopokon és érméken hiteles és pontos feltáró és konzerváló munkát végeztek. (F.K. Dörner, S. Şahin). A következő időszakban előkerült egy római fürdő, egy bazilika (Kandıra Sapağı), egy tumulus Kefkenből és egy sírkamra Derincéből. A feltárt emlékművek 1967-ig azonban kivétel nélkül az Isztambuli Régészeti Múzeum tulajdonába kerültek. Az ez után létrehozott İzmiti Régészeti Múzeum nevéhez a nekropolisz 1991-1992-es, valamint az Üçtepelcer Tumulus 1996-os feltárása köthető. Ez egy bithyniai sír, dromossal kiegészülve. Majd 1996-ban Clive Foss irányításával a városfal kutatása is megkezdődött (28).

2004-ben az İzmiti Kocaeli Egyetem Régészeti Tanszékének alapításával új fejezet nyílt a kutatástörténetben. A tanszék vezetője Dr. Ayşe Çalik Ross vezeti a „Kocaeli és Környékének régészeti kutatása” nevű projektet. A városvezetés által anyagi forrással, az egyetem által tanszék felállításával támogatott kutatás az antik város központjára fókuszál. A 2005-2006 közti kutatás céljai egyrészt az archeológiai lehetőségek felmérése és egy szisztematikus adatbázis létrehozása volt, ezen kívül a városközpont, valamint pár kisebb városrészben (például a Kocaeli Egyetem campusának Umuttepe nevű területe) a feltárások megkezdése.

A kutatást több tényező nehezíti. A területen gyakoriak a nagy földrengések, így az antikváris óta lakott város többször súlyosan megsérült, legutóbb épp 1999-ben vált a földel egyenlővé (29). A megmaradt antik épületállomány vagy törmelékek az oszmánli építkezéseknek is áldozatul estek: az isztambuli Szulejmán-dzsámi építéséhez szükséges kőanyagot Diocletianus császár palotájának romjai közül nyerték ki, s az ún. kőhajókon (speciális, vitorlázat nélküli gályákon) szállították Isztambulba (30). Ez a munka több évig tartott, s feltehetően az egykori palota-együttes nagy részét érintette.

Leginkább azonban az nehezíti a feltárást, hogy a mai İzmit központja pontosan az antik város fölött fekszik, sűrűn beépítve (7. kép).

7. kép. İzmit egy mahalléja ma. Fotó: Kovács Máté Gergő, 2010

Ennek ellenére a korábban említett, időközben parkká átalakított SEKA területén kerámiákat, érméket és építészeti tagozatok töredékeit hozták felszínre, a lakott területeken ciszternák és vízvezeték-töredékek, és a 2006-os évben római útszakaszok kerültek elő. Még 2005-ben az Északi Nekropolisz nagyobb kiterjedésének vizsgálata is megkezdődött, a legfontosabb azonban az Orhan mahallesi (városrész, „szomszédság”) területén 2006-ban elindult vizsgálatok. Ugyanis a szakértők szerint itt állt egykoron a város színháza. A hellenisztikus időszakban a theatrum számára nem a központi

(28) Çalik Ross, 104.

(29) Az 1999-es nagy İzmiti földrengést a százhetven kilométerre lévő Isztambulban is hatalmas károkat okozott, İzmitet szinte a földel tette egyenlővé. Sok ismerősöm évekig otthon nélkül maradt, a mentésekben Mancs kutya is részt vett.

(30) A szállítás felelőse Sinan pasa, Rüstem pasa nagyvezír testvére volt. A szállítást és a helyszíni munkát mint szemtanú és résztvevő írja le: Villalón, 113. és 285.

elhelyezés, sokkal inkább a természeti környezet volt fontos: természetes sziklába vájt nézőtér, és az onnan nyíló panoráma. A városközponti, jórészt épített falakkal rendelkező színházak a római időszak sajátjai. Nikomédia domborzata azonban lehetővé tette, hogy a centrumban is domboldalba épített és a tengerre fantasztikus panorámával rendelkező színház készüljön, így ez valóban egyedülálló emlék, mely a hellenisztikus időszakban épült és folyamatosan üzemelt a római időkben is. Azonban a terület ma teljesen beépített. A 2006. május 12. és augusztus 21. közti kutatás eredménye egy felmérési rajz, valamint az egykori színház dimenzióinak meghatározása. A római időszakban fennmaradt emlékek kutatása következtében kiderült, hogy a habarcs nélkül összeillesztett mészkő falú, hét bejárattal rendelkező kolosszális építmény 164 m széles és 60 m magas volt. A beépített terület miatt szondás felmérés várható az elkövetkezendő években (31).

Nikomédia két tekintetben mindenképp egyedülálló Anatóliában. Egyrészt a Diocletianusi székvárosi rangra emelte, másrészt pedig a hellenisztikus eredetű, így egyedülálló urbánus karakter jellemezte (palota, valamint az arisztokrácia és adminisztráció épületei). Ezen felül gazdagsága is egyedülálló volt, központjában hatalmas elefántcsont Nikomédész szobor állt, számos nymphaionnal (32) (szökőkút) büszkélkedett (a Tepecik mahallesi területén 1968-ban megtalált korinthuszi oszlopok alapján Anatólia legnagyobb nymphaionja állt itt). De számos templommal büszkélkedhetett a város: Aszklépiosz, Démétér (Libanius leírásai alapján Nikomédia Démétér városa), Isis, Kübelé, Szerápisz, Tyche és Zeusz tiszteletére (33).

Szomorú, hogy mindebből semmi sem maradt érintetlenül. Míg a korábban említett színház, a palota és a nymphaion helye beazonosított, a templomok létezéséről csupán írott forrásokból és érméken látható ábrázolásokból következtethetünk. Azonban a Kocaeli Egyetem által vezetett kutatás napjainkban is folytatódik, és Çalık Ross professzorasszony elmondása alapján újabb publikációk várhatók, mely nyomán az ipari város elfeledett, ragyogó múltjából újabb szeleteket ismerhetünk meg, így İzmit múltja visszakerülhet a köztudatba, egyúttal a történelmi székvárosok sorába.

Felhasznált irodalom

Batur, Afife: To be Modern: Search for a Republican Architecture. In: Hollod, Renata – Evin, Ahmet (szerk.): *Modern Turkish Architecture*. University of Pennsylvania Press, Pennsylvania 1984.

Bozdoğan, Sibel: *Modernizm ve Ulusun İnşası*. Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nde Mimari Kültür. Metis, İstanbul (2002) 2012.

Çalık Ross, Ayşe: *Antik İzmit Nikomedia*. Delta Yayınları, İstanbul 2007.

Elton, Hugh: *Frontiers of the Roman Empire*. Indiana University Press, Indianapolis 1996.

Fodor Pál: Ahmedi elbeszélése mint a korai oszmán történelem forrása. In: *Világtörténet*, 1983/2. 3-18.

Fodor Pál: Az Oszmán Birodalom születése. In: Fodor Pál – Pálffy Géza – Tóth István György (szerk.): *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*. Magyar Tudományos Akadémia, Támogatott Kutatóhelyek Irodája, Gazdaság- és Társadalomtörténeti Kutatócsoport, Budapest 2002.

Lindner, Rudi Paul: Anatolia, 1300-1451. In: Kate Fleet (szerk.): *The Cambridge History of Turkey. Vol. 1: Byzantium to Turkey (1071-1453)*. Cambridge University Press, Cambridge 2009, 102-137.

Sözen, Metin: *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı*. T.İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, Ankara 1984.

(31) Çalık Ross, 123.

(32) Strong, 265.

(33) Çalık Ross, 100-101.

Şenyurt, Oya: *1923-1960 İzmit Cumhuriyet'in Tanıkları Binalar ve Kentten Haberler*. TMMOB Mimarlar Odası Kocaeli Şubesi 2010.

Strong, Donald Emrys (szerk.): *Roman Art. (The Pelican History of Art.)* Penguin Books, Harmondsworth, Middlesex (1976) 1980.

Sztrabón: *Geógraphika*, XII.4. in *Dr. Földy József (ford.) Strabón: Geógraphika*. Gondolat, Budapest, 1977. 591-594.

Villalón, Cristóbal de: *Törökországi utazás*. Európa, Budapest 1984.

Yılmaz, Ömer Faruk: *Boğaziçi'ne Tüp Geçit: Sultan İnci Abdülhamid Han'ın Tüp Geçit (Tünel-i-Bahri) Projeleri*. Çamlıca, İstanbul 2010.